

Av Jørn Magdahl

Ei bok var spesielt viktig for min egen vei inn i arbeiderbevegelsen: Arbeiderklassen i norsk historie av Edvard Bull d.y. (1947). Arbeiderbevegelsens framtid vil også avhenge mye av at nye generasjoner blir ført inn i den store "fortellingen" om arbeiderbevegelsen. Her har Harald Berntsen bidratt sterkt gjennom mange år, både med sine mange historieforedrag for fagorganiserte – og ved den plassen han har skapt seg som en svært produktiv (arbeider)historiker på sida av de akademiske historikermiljøene.

Harald Berntsen: *Tilbake til start? En pamflett om norsk arbeiderbevegelse 1907–2007*
49 korte kapitler, 268 små sider, Aschehoug forlag

Når han nå har skrevet ned sin egen konsentrerte oppsummering av lange linjer og avgjørende brudd i 100 års norsk arbeiderhistorie, så har han i stor grad kunnet bygge på egne tidligere arbeider, samtidig som han har et godt grep om andres forskning. Det er spesielt bra at framstillinga er uten nostalgi, og uttrykker en sterk vilje og evne til å vise sammenhengen mellom fortidas, nåtidas og framtidens klassekamp. Tittelen *Tilbake til start* peker nettopp på at «modernisering er i dag blitt et ord for å gå tilbake til fortida – på samme måte som framskritt er blitt lik tilbakeskritt. Når politikere i dag snakker om reformer, har den lille mann all grunn til å være på vakt.»

Det er bemerkelsesverdig at Harald Berntsen til tross for sin klart revolusjonære grunnholdning har hatt en rekke oppdrag for LO, LO-forbund og fagforeninger, og stadig får nye forespørsler om skriveoppdrag.¹ Denne revolusjonære holdningen preger ikke minst den boka han nå har skrevet. Samtidig er teksten hele tida basert på konkret analyse, og er fri for frasefylt venstrisme.

Pamflett

Jeg har sett og hørt Harald Berntsen forelese i arbeiderbevegelsens historie med stor agitatorisk kraft. Siden han denne gangen har kalt teksten sin for en pamflett burde den også kanskje først og fremst bedømmes ut fra sitt agitatoriske potensiale, men her er ikke jeg rett person. Jeg har lest teksten med faghistoriske briller – samtidig som jeg aksepterer at den i mindre grad dreier seg om en historisk drøfting, og mer om å formidle konklusjoner og synteser. For øvrig trur jeg på det agitatoriske potensialet. La meg her også nevne at pamfletten er skrevet på et radikalt, østlandspreget, bokmål – uten stiv riksmålssyntaks, som har ødelagt det radikale bokmålet for mange.

Det er et problem at pamfletten er uten vanlige litteratur- og kildehenvisninger. Dette er fullt forståelig, og kanskje riktig, ut fra et ønske om å gjøre teksten lett tilgjengelig, men vil gjøre det vanskeligere for alle dem som ikke har er veldig godt bevandret i arbeiderbevegelsens historie, både å vite hva Berntsen bygger på – og å vite hvor en skal bevege seg videre i sine studier.

Best om den faglige kampen

Utgangspunktet for den tredje Berntsen-boka på ett år,² er gjennombruddet for de landsomfattende kollektive tariffavtalene i Norge, som kom med avtalen mellom Mekaniske Verksteders Landsforbund og Norsk Jern- og Metallarbeiderforbund i april 1907. Berntsen er på sitt aller sterkeste når han framstiller den faglige arbeiderbevegelsens historie, og viser at den grunnleggende sett dreier seg om at «Arbeiderne kunne svare på det kapitalistiske monopolet på produksjonsmidler med å opprette et monopol på arbeidskraft» (s. 11). Boka begynner for eksempel med gode kapitler om forhistoria «Fra individuelle til kollektive avtaler» og «Fra kon-traktørvesen til fagforeninger» – og om Arbeidstvistloven av 1915 (og seinere revisjoner av denne), som han har skrevet grundig om i sin dobbeltbiografi om Hansteen og Wickstrøm.³ Den slutter i samme ånd med aktuelle kapitler om presset på de kollektive avtalene, om pensjonsranet – og kampen mot sosial dumping, altså «tilbake til start».

Den andre store styrken ved Berntsens framstilling er evnen til å bevege seg på mange plan for å gripe helheten i arbeiderbevegelsens utvikling: Samtidig som framstillinga har de grunnleggende trekka ved utviklinga av den kapitalistiske produksjonen, og dermed av arbeiderklassen sjøl, som basis – vektlegger han også

virkingen av mer konjunkturbestemte svingninger i den kapitalistiske økonomien. På samme måte kombinerer han den faglige og den politiske sida av klassekampen, og blikket nedafor med søkelys på viktige ledere i arbeiderbevegelsen.

Selvfølger er det vurderinger her som kan diskuteres. Jeg nevner et par eksempler:

1. Det er interessant at mange av sosialdemokratene i partikampene på 20-tallet (både de som brøyt ut av Arbeiderpartiet for å danne eget parti og de som forblei partiløse) i kampen om USA-tilknytningen sto til venstre for de tidligere «revolusjonære» Tranmæl, Gerhardsen og Lie. Harald Berntsen har gjennom sine bøker om Nygaardsvold⁴, «statsministerkuppet» i 1945 – og om Victor Hansteen agitering for å få LO på en motstandslinje under krigen, dokumentert grundig at de gamle radikale anti-parlamentarikerne sto for en ukonstitusjonell holdning til fordel for USA og egen makt. Likevel er det påfallende at Nygaardsvold helt gjennomgående blir «helt» og Tranmæl og Gerhardsen «skurker» i framstillingen – også for klassekompromisset og den utenrikspolitiske vesttilknytningen.

2. De to store klassekompromissene i norsk 1900-tallshistorie, står sentralt i Berntsens framstilling. Foruten borgerskapets aksept av landsomfattende tariffavtaler fra 1907, også det kompromisset som lå i Hovedavtalen – og Arbeiderpartiets mindretallsregjering (av Berntsen kalt «en slags folkefrontregjering») i 1935. Dette er i dag en framstilling jeg ikke tror er særlig kontroversiell blant historikere som skriver om slike spørsmål. Det bør likevel påpekes at dette var kompromiss av temmelig ulik karakter. Gjennombruddet for kollektive tariffavtaler var en svært viktig etappeseier for arbeiderklassen. Kompromisset fra 1935 (med videreutvikling under og etter krigen), var til fordel for arbeidernes levevilkår, men representerte et avgjørende nederlag for arbeiderbevegelsen som en bevegelse for et sosialistisk samfunn. Jeg mener en viktig forklaring på dette var at den offensive økonomistiske tranmælistiske strategien var en strategi for tider med knapphet på arbeidskraft – som hadde vist seg lite levedyktig i den langvarige kampen med ryggen mot veggen, under kriseperiodene på 1920-tallet. Arbeidsfolk var slitne etter lange og harde forsvarskamper, og det var oppstått et ideologisk tomrom, som blei fylt av sosialdemokratisk ministersosialisme og «samfunnsolidaritet». Kanskje vil Berntsen være enig i dette, men jeg er tydeligvis mer «ortodoks» enn han når jeg er skeptisk til framstillinga av partisamlinga med sosialdemokratene i 1927 som et viktig ledd i en arbeiderbevegelsens motoffensiv mot et aggressivt borgerskap.

«Nasjonal samling om Fremskrittspartiet»

Mediedebatten om boka har nesten utelukkende dreid seg om at Berntsen «Sammenligner FrP med fascistpartier» (*Aftenposten* 14.11.07). Siden venstresidas store evne til å skjelle ut FrP stort sett har vært omvendt proporsjonalt med (den manglende) evnen til konkret avsløring av partiet overfor «folk flest», så kunne det kanskje være grunn til å frykte nye kraftrevolusjonære gavepakker til Siv Jensen og co. Men de utlegningene av Berntsens syn som vi har sett her (bl.a. i *Klassekampen*) har ikke (eller har i høyden delvis) dekning i Berntsens egen tekst.

Berntsen peker på at de europeiske partier som står FrP nærmest (som det nyfascistiske partiet i Italia, med Mussolinis datterdatter i spissen), er rede til å «innta ethvert standpunkt som vil innbringe økt oppslutning – unntatt ett: Å anerkjenne klassekampen mellom arbeidere og kapitalister – og dermed klassekampen mellom disse ... partiet står urokkelig fast på at den enkelte arbeidsgiver og 'hans' arbeidere har felles interesser.» Dette kommer til uttrykk bl.a. i Carl I. Hagens forslag om å forby landsomfattende fagforbund – og å erstatte sentrale lønnsoppgjør med bedriftsvis lønnsdannelse.

Det er også blitt innvendt mot Berntsen at han her gjør en tilfeldig likhet mellom FrP og NS til grunnleggende, men spørsmålet om å knekke den organiserte arbeiderbevegelsen er selvfølgelig ikke et tilfeldig trekk ved den fascistiske ideologien. Jeg mener likevel det kan gi grunnlag for en viss ensidighet når Berntsen sier at selve kjernen i fascismen, er bruk av statlig tvang for å få arbeiderklassen til å godta et grunnleggende fellesskap med egne arbeidsgivere, der hvor den ellers ikke er rede til dette (min utlegning av teksten på s. 248). Jeg vil heller si at fascismen/nazismen bygger på 8–10 grunnleggende ideologielementer, hvorav et flertall må være til stede for å kunne identifisere denne ideologien.

Det har også vært innvendt at det er liberalismen like mye som fascismen som står for fagforeningsknusing av omtalt type, men jeg har ikke grunnleggende innvendinger mot måten Berntsen framstiller sammenhengen her.

Berntsen skriver at «Fremskrittspartiet illustrerer ... at i kampen mot fagorganisasjonen slår liberalismen i mange tilfelle over i sin tilsynelatende motsetning – i statlige inngrep mot fri faglig virksomhet. Dette ligger ikke lenger unna enn at i 1990 innførte regjeringa i New Zealand lovforbud mot kollektive avtaler i arbeidslivet.»

Noen få skjønnhetspletter

Det er svært lite i Harald Berntsens framstilling som jeg mener er direkte feil eller beklagelig, men noen få steder mener jeg han bruker merkelapper han ikke har dokumentert dekning for:

1. Han omtaler uten nærmere begrunnelse den seinere landssvikeren Håkon Meyer som «den trotskistiske teoretikeren» (s. 112) – noe som ikke blir noe riktigere av at det ukritisk er blitt gjort av en hel haug før han.
2. Han sier at «Med etableringa av statsminister Einar Gerhardsen i statsministerstolen var det klart for utenom- og anti-parlamentarikerne rundt Tranmæl i Arbeiderpartiet til å sette den gamle halvsyndikalismen sin ut i livet, så langt det var mulig» (s. 143). La gå at det kan diskuteres om det korporative klassesamarbeidet etter krigen (som Berntsen beskriver svært bra) i noen grad kan ha tatt form av ledernes syndikalistiske fortid, men i innhold hadde dette selvfølgelig ingenting felles med den (bl.a.) syndikalistiske ideen om direkte arbeiderstyre.
3. Etter å ha omtalt de ulovlige streikene på Norgas og i Sauda i 1969 og 1970, og Kjell Hovden og Kjell Pettersens rolle i disse, skriver han: «Aksjonene holdt på å spre seg videre til industristedet Odda, men der skar det seg på grunn av klossete opptreden av en grønnskolling med stor koffert utsendt av SUF.» Om dette er riktig er det udokumentert, og SUF (m-l) (og seinere AKP) tilkjennes heller ikke ellers noen positiv rolle i «de ville» streikene.

I en helhetlig framstilling av arbeiderbevegelsens historie, blir disse innvendingene likevel ikke av avgjørende betydning. Jeg anbefaler ikke bare denne boka, men Berntsens forfatterskap.⁵

Noter

- 1) Han skal nå begynne på hotell- og restaurantarbeidernes forbundshistorie. Tidligere har han bl.a. skrevet om *100 år med Folkets hus*, om Sørmarka, om Isolatørenes Fagforening, Norsk Bygnings-arbeiderforbund, Drammen Samorg, Transportarbeiderklubben på Tollpost og om *Den bedrøvelige historien om den norske fagorganisasjonens pensjonskasse*.
- 2) Foruten biografien om Per Borten har han også utgitt *Statsministerkuppet – en politisk thriller fra norsk virkelighet mai – juni 1945*, Centrum forlag, som bygger på en serie radiokåserier.
- 3) *To liv – én skjebne*. Viggo Hansteen og Rolf Wickstrøm, Aschehoug 1995.
- 4) *I malstrømmen*. Johan Nygaardsvold 1879–1952, 746 s., Aschehoug, 1991 og 2003, og red. av Johan Nygaardsvold – *dagbøker 1918–48 og utvalgte brev og papirer 1916–1952*.
- 5) Her bør nevnes hans skarpe innledning til Eduard Bernsteins *Sosialismens forutsetninger*, Pax 1973, som også er kilde til *Tilbake til start* – og de to bøkene om egen barndom og ungdom, *Det lange friminuttet fra 1998* – og romanen *Ut fra 2001*.

Av Harald Berntsen

I *Rødt!* nr 1 for 2008 anmelder Jørn Magdahl pamfletten *Tilbake til start?*. Som forfatter av boka må jeg få takke for både ros og ris. I motsetning til mange andre anmeldere, særlig av sakprosa, har Magdahl ikke bare lest den boka han omtaler, men sitter inne med både ros- og ris-kompetanse. Han er heller ikke plaget av behov for å gjøre seg lekker for framtidige bedømmelseskommisjoner ved universiteter og høyskoler. Derfor ber jeg om spalteplass til kort å kommentere noen av hans kritiske synspunkter.

Harald Berntsen er historiker

Dette er et svar på Jørn Magdahls omtale av Berntsens bok *Tilbake til start?* i *Rødt!* nr 1, 2008.

Magdahl ser det som et problem at boka stort sett er uten litteratur- og kildehenvisninger. Men jeg har ikke, som Magdahl tenker seg, gitt avkall på fotnoter for å gjøre teksten mer tilgjengelig. Det er gjort fordi denne boka, som Magdahl også er klar over, ikke gjør krav på å være en empirisk historisk framstilling, men en pamflett der jeg legger fram en del overordna synspunkter på utvalgte sider av arbeiderbevegelsens historie de siste hundre åra, ut fra et åpent uttalt, utilslørt klassekamp-perspektiv. Dette betyr ikke at jeg ikke mener å ha empirisk belegg for det synet jeg legger fram, men *Tilbake til start?* er ikke et skrift der dette belegget dokumenteres i detalj. Det empiriske belegget fins derimot i lista over litteratur og kilder bak i pamfletten, og i lista foran over de bøkene jeg sjøl har skrivi. Uten sammenlikning for øvrig, kan pamfletten ses som en sjan-germessig parallell til Jens Arup Seips berømte lille skrift *Fra embetsmannsstat til ettpartistat*, som opprin-nelig blei holdt som foredrag i Det Norske Studentersamfund, og er tom for henvisninger.

I pamfletten legger jeg stor vekt på at arbeiderbevegelsen fra 1927, på tvers av økonomisk krise og masse-arbeidsløshet, klarte å starte og gjennomføre en politisk og faglig motoffensiv mot et borgerskap som var på offensiven for å ta knekken på arbeidernes organiserte krefter. Her er Magdahl skeptisk til at jeg framstiller partisamlinga mellom Arbeiderpartiet og høyresosialdemokratene i 1927 som et viktig ledd i en politisk mot-offensiv. (Kommunistpartiet blei ikke med, fordi det, som alltid før og seinere, insisterte på å fortsette som en organisert fraksjon i et samla parti.) Vi er likevel neppe grunnleggende uenige. Det som står fast, er at parti-samlinga bidro til at Arbeiderpartiet for første gang fikk massetilslutning på landsbygda, det vil si i de samme folkegruppene som fra samme år, som viktig ledd i den faglige offensiven, blei organisert i det nye Skog- og Landarbeiderforbundet.

Det jeg hevder i pamfletten, er at den samla politiske og faglige motoffensiven etter hvert overbeviste arbeidsgiverne, som på 1920-tallet hadde avvist ei rekke samarbeidsinvitter fra særlig den faglige ledelsen, om at den organiserte arbeiderbevegelsen, på tross av dårlige odds, hadde sterk evne og vilje til både å over-leve og vokse videre. I den ulovlige bygningsarbeiderstreiken i 1928 viste arbeiderne i tillegg at de var i stand til å sette det borgerlige lovverket til side og utfordre sjølve det bestående samfunnet som lovverket skulle verne om. Dermed så arbeidsgiverne seg tjent med å inngå et nytt stort klassekompromiss, som blei til den første Hovedavtalen mellom LO og N.A.F. i 1935 og i store trekk var en kopi av det første store klassekom-promisset i norsk historie, Verkstedoverenskomsten av 1907.

Det politiske klassekompromisset besto i at fra samme år lot det borgerlige stortingsflertallet Arbeiderpartiet regjere resten av mellomkrigstida under ledelse av Johan Nygaardsvold.

Jeg ser med andre ord på det faglige og politiske klassekompromisset mer som et resultat av at arbeiderbe-vegelsen viste styrke, enn – som Magdahl – av at arbeiderne var slitne etter forsvarskampene på 1920-tallet. Det er trulig riktig at storlockouten i 1931 var et forsøk fra arbeidsgiverne på å lære arbeiderne at kompro-miss var å foretrekke framfor kamp. Men den videre kampen for å organisere skog- og land-arbeiderne, samt dannelsen av Hotell- og Restaurantarbeiderforbundet på slutten av 1931, som førte til et nesten uendelig antall store og små konflikter om opprettelse av tariffavtaler, med hyppig bruk av blokade og sympatistreik, tyder ikke akkurat på at arbeiderne var utprega slitne.

Jeg er også uenig i at den offensive faglige tranmælittiske strategien bare var en strategi for tider med knapp-het på arbeidskraft. Den var noe mer, nemlig en anti-parlamentarisk halvsyndikalisme som ga den økonom-iske kampen på bedriftene forrang framfor den politiske kampen om statsmakta. Tranmæl sto dermed fra første stund også i et uforsonlig motsetningsforhold til kommunismen i Lenins forstand. Samtidig er det sammenheng mellom denne posisjonen og at Tranmæl & co. etter krigen blei «skurker» når de etter krigen,

i alliansen med USA, gikk på tvers av Grunnloven og demokratiske rettigheter, mens de gamle nygaardsvoldske stats sosialistene endte opp som «helter» til «venstre» som forsvarere av småstatenes sjølstendighet overfor stormaktene og av parlamentarisk demokrati.

Magdahl og jeg nærmer oss en definisjon av fascismen fra to ulike vinkler, han fra et analytisk, jeg fra det som kan kalles et totaliserende perspektiv. Mens Magdahl mener at et flertall av 8–10 ideologiske elementer må være til stede for at det skal være tale om fascisme, ser jeg det mer ut fra hvor altbestemmende fornektninga og viljen til å undertrykke klassekampen, vel å merke arbeidernes klassekamp i det moderne kapitalistiske samfunnet, er for et politisk parti. Det såkalte Fremskrittspartiet står i det minste både for ei slik konsekvent fornektning, for et tilsvarende angrep på fagorganisasjonen og de kollektive avtalene, samt styrka lovvern om streikebryteri, for en avledning fra klassekampen gjennom mer eller mindre rasistisk funderte utpekinger av syndebukker, for vitenskaps- og kunstfiendtlighet, for en nesten totalt prinsippløs pragmatisme, for kraftig styrking av det statlige voldsapparatet og for vilje til å undergrave det parlamentariske demokratiet og borgerlige rettigheter gjennom unntakslovgiving. Dette er minst fem av de ideologiske elementer som Magdahl vil ha på plass for at det skal være tale om fascisme, og det er ikke færre enn en vil finne igjen i moderne, åpent uttalte fascistpartier, som det italienske.

Magdahl mener at jeg setter merkelappen «trotskistisk» teoretiker på Håkon Meyer uten å gi nærmere grunner for det. Her må jeg presisere at «trotskistisk» fra min side ikke er brukt i odiøs forstand. Det er ment som en betegnelse på en katastrofe-teoretisk retning som tenderte mot å se på fascismen som kapitalismens siste fase før den sosialistiske revolusjonen, og som dermed ikke mente det var en avgjørende viktig oppgave å forsvare demokratiet mot fascismen, i allianse med alle demokratiske krefter. Samtidig må jeg gå med på at jeg kanskje kjenner Meyers posisjon for dårlig til at jeg burde satt denne merkelappen på han, og gi Magdahl rett i at det kan være uheldig for den videre politiske debatten å fortsette å bruke denne og liknende belasta merkelapper.

Historia om grønnskollingen med koffert fra SUF på Odda-besøk har jeg fra vanligvis hundre prosent pålitelige kilder. Men sia jeg verken ønsker å fortelle hvem "grønnskollingen" eller hvem de pålitelige kildene var, innser jeg at jeg ville stått meg på å la historia være unevnt. Det hadde vært nok å si at det bare var på nippet at den ulovlige streikebevegelsen i 1970 ikke også nådde Odda.